УДК 811. 161. 2’373

І. В. Муляр

ЯВИЩЕ АНТОНІМІЇ В НАЗВАХ МЕБЛІВ ЖИТЛОВОГО ПРИМІЩЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано явище антонімії в сучасних назвах меблів житлового приміщення, класифіковано антоніми за типом протиставлення. Виокремлено градуальні, комплементарні, векторні та координатні антоніми. Визначено найрегулярніші засоби вираження антонімічних відношень у меблевій лексиці та зазначено їхню специфіку. Доведено, що антонімія в меблевій лексиці сприяє її системності.

Ключові слова: меблева лексика, градуальні антоніми, комплементарні антоніми, векторні антоніми, координатні антоніми.

В статье рассмотрено явление антонимии в современных названиях мебели жилого помещения, классифицированы термины-антонимы по типу противопоставления. Выделены градуальные, комплементарные, векторные и координатные антонимы. Определены самые регулярные способы выражения антонимических отношений в мебельной лексике и указана их специфика. Доказано, что антонимия в мебельной лексике способствует ее системности.

Ключевые слова: мебельная лексика, градуальные антонимы, комплементарные антонимы, векторные антонимы, координатные антонимы.

In modern linguistic science, attention is paid to lexical-semantic processes, among which there are antonymic relations that help to more clearly correlate lexical units within a single lexical system.

The question of antonymy has been researched in various modern Ukrainian terminology systems, but the premises’ furniture names have not yet been included in the analysis from the antonymic relations’ point of view, which is due to the relevance of the proposed article. The study of the phenomenon of antonymy in the formation of furniture vocabulary has not only theoretical but also practical value, since antonymy in the furniture vocabulary contributes to its system. The contrast of the values expressed by the antonymic lexems allows exhaustively describe aspects of reality, including the domestic interior items.

The aim of the article is to explore the phenomenon of antonymy in Ukrainian modern premises’ furniture names. The main task of the scientific publication is the

© Муляр І. В., 2019

characterization of antonyms by the type of opposition, as well as the definition of the most regular means to express the antonymic relations in the furniture vocabulary.

According to accepted in modern linguistics antonyms classification by type of opposition, singled out the following types of antonyms: gradual, complementary, vector and coordinate. It was found out that the most regular mean to express the antonym relations in the premises' furniture names is the formation of complementary antonyms-word combinations with signifying components, motivated by general-lexical antonyms. It is argued that the expression of antonymic relations in the thematic group of furniture names is noted by some specificity, which is the presence of cognate antonyms with opposite prefix values.

It is proved that the antonymy in the language vocabulary contributes to its systemicity, helps to more precisely correlate lexical units within a single lexical system. The prospect of further research is the study of the processes of furniture names' semantic word-formation.

Key words: furniture lexicon, gradual antonyms, complementary antonyms, vector antonyms, coordinate antonyms.

У сучасній лінгвістичній науці зростає увага до лексико-семантичних процесів, серед яких постають антонімічні відношення, що допомагають чіткіше співвіднести лексичні одиниці в межах однієї лексичної системи. Антонімію як лексико-семантичну категорію досліджено в працях відомих українських мовознавців: Л. Лисиченко [4], Л. Полюги [7], О. Тараненка [11] та ін. Як стилістичну категорію в художніх текстах антоніми вивчали Н. Бобух [1], Н. Голікова [2], К. Тараненко [10] та ін.

Явище антонімії було також предметом дослідження в різних сучасних українських терміносистемах, зокрема в пожежно-технічній (О. Кучеренко) [3], у видавничій (М. Процик) [8], у швацькій (О. Романова) [9], холодильної техніки (О. Южакова) [12] тощо, проте системного вивчення такого явища в назвах меблів житлового приміщення ще не було здійснено, що й зумовлює актуальність пропонованої статті. Вивчення явища антонімії у формуванні меблевої лексики має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки антонімія сприяє її системності. Контрастність значень, які виражають антонімічні лексеми, дає змогу вичерпно схарактеризувати явища дійсності, зокрема й предмети хатнього інтер'єру.

Меблева лексика є цікавим матеріалом для дослідження, оскільки вона активно віддзеркалює найрізноманітніші потреби й смаки споживача, інновації у виробництві меблів та матеріалів, дизайнерські винаходи. Наразі важливою постає інформація, що найповніше презентує предмет меблів (стиль, технологічні характеристики, матеріал, фактуру, габарити, тенденції моди та інше) і приваблює потенційного споживача до товару. У разі звернення, наприклад, до пошукових систем Інтернету, нашу увагу буде спрямовано на десятки різновидів цієї продукції, для яких у мові виникають спеціальні позначення, частина з яких перебуває в антонімічних відношеннях.

У статті ставимо за мету дослідити явище антонімії в сучасних українських назвах меблів житлового приміщення. Основним завданням наукової публікації є характеристика антонімів за типом протиставлення, а також визначення найрегулярніших засобів вираження антонімічних відношень у меблевій лексиці.

Протиставлення значень слів, що є назвами меблів в українській мові, виявляють у співвідносних поняттях, які перебувають у взаємній залежності й характеризують явища одного плану, наприклад: *висока* полиця (8, с. 123) – *низька* полиця (8, с. 123).

У лінгвістичній літературі, зокрема в працях Л. Новикова, визначають три типи семантичного протиставлення, характерні для лексичних антонімів: контрарна протилежність, за якої крайні симетричні члени впорядкованої чисельності (контрарні видові поняття) розташовуються по різних боках від деяких проміжних членів; комплементарна протилежність, яка характеризується тим, що між протиставними членами, що доповнюють одне одного до єдиного цілого (родового поняття) і є за своєю природою крайніми (граничними), немає жодного середнього, проміжного члена; векторна протилежність різноспрямованих дій, рухів, ознак [5; 6, с. 635 – 637].

Відповідно до цього в українській меблевій лексиці розрізняємо такі типи антонімів:

1) градуальні – позначають два діаметрально протилежні

видові поняття певного родового, наприклад, в українській меблевій лексиці: *світлий комплект меблів для вітальні* (1, с. 1) – *темний комплект меблів для вітальні* (1, с. 1), що підтримується загальномовною протилежністю компонентів *(світлий – темний)*. Напр.: *складна композиція меблів* (8, с. 323) – *спрощена композиція меблів* (8, с. 323), *тектонічна поверхня меблів* (12, с. 57) – *фактурна поверхня меблів* (12, с. 57), *цільна форма меблів* (8, с. 57) – *структурна форма меблів* (8, с. 57), *монолітні меблі* (14, с. 2) – *складні меблі* (14, с. 2), *меблі з відкритими формами* (13, с. 1) – *меблі із замкненими (закритими) формами* (13, с. 1);

2) комплементарні – позначають два взаємодоповнювальних видових поняття, які разом становлять певне родове поняття, без проміжних ланок: *дитячі меблі* (3, с. 2) – *меблі для дорослих* (8, с. 257), *стілець із прямою спинкою* (2, с. 259) – *стілець із зігненою спинкою* (2, с. 259);

3) векторні – позначають дві протилежно спрямовані або зворотні дії або ознаки: *симетрія* (9, с. 1) – *асиметрія* (9, с. 1), *ускладнені форми шаф* (8, с. 13) – *спрощені форми шаф* (8, с. 13), *лінійні меблі* (18, с. 259) – *масивні меблі* (18, с. 259), *багатобарвний комплект меблів* (15, с. 1) – *одноколірний комплект меблів* (15, с. 1), *викотний диван* (16, с. 2) – *розкладний диван* (16, с. 2).

Матеріал нашого дослідження дає змогу виділити ще одну групу антонімічних назв, що в лінгвістичній літературі називають координатними [7, с. 11-13]. Координатні антоніми позначають дві протилежні точки певного часового або просторового відрізка, наприклад: *висока книжкова полиця* (8, с. 12) – *низька книжкова полиця* (8, с. 12), *широке дитяче ліжко* (18, с. 257) – *вузьке дитяче ліжко* (18, с. 257);, *лівий кутовий стелаж* (8, с. 41) – *правий кутовий стелаж* (8, с. 41), *меблі старого стилю* (8, с. 9) – *сучасні меблі* (5, с. 1), *антикварні меблі* (8, с. 9) – *інноваційні меблі* (5, с. 1), *вертикальні форми меблів* (8, с. 54) – *горизонтальні форми меблів* (8, с. 54), *верхній ярус книжкових полиць* (6, с. 5) – *нижній ярус книжкових полиць* (6, с. 5), *потовщена стільниця журнального столика* (8, с. 54) – *тонка стільниця журнального столика* (8, с. 54), *дитячий*

стілець з прямою спинкою (17, с. 5) – *дитячий стілець з похилою спинкою* (17, с. 5).

Як свідчить аналізований матеріал, засобом вираження антонімічних відношень у назвах меблів житлового приміщення є здебільшого утворення комплементарних антонімів-словосполучень з означальними компонентами, мотивованими загальнолексичними антонімами на зразок *зовнішні шухляди шафи* (8, с. 32) – *внутрішні шухляди шафи* (8, с. 32). У таких найменуваннях антонімічність одного з компонентів спричинює антонімію всієї складеної назви, до того ж родовий компонент (наприклад, *шухляди*) виражає семантичну спільність протилежних понять, а значення атрибутів (наприклад, *зовнішні – внутрішні*) протиставляють їх за одним із семантичних компонентів.

Менш регулярним засобом вираження антонімічних відношень у досліджуваній лексиці є спільнокореневі антоніми: ***від****криті поверхні шафи* (8, с. 256) – ***за****криті поверхні шафи* (8, с. 256), *симетрична шафа* (4, с. 2) – ***а****симетрична шафа* (4, с. 2), *симетрична надставка на письмовий стіл* (17, с. 2) – ***а****симетрична надставка на письмовий стіл* (17, с. 2), *раціональна композиція меблів* (8, с. 2) – ***ір****раціональна композиція меблів* (8, с. 2) – антонімію створено й окремими префіксами із протилежним значенням у поєднанні з коренем, і чергуванням наявності префікса з його відсутністю. Схожу функцію виконує префікс **не-**, що вживають для ствердження протилежної якості: *декоровані меблі для вітальні* (8, с. 259) – ***не****декоровані меблі для вітальні* (8, с. 259), *рухомі меблеві конструкції* (18, с. 257) – ***не****рухомі меблеві конструкції* (18, с. 257), *фарбований табурет* (8, с. 23) – ***не****фарбований табурет* (8, с. 23), *письмовий стіл з висувними шухлядами* (17, с. 2) – *письмовий стіл з* ***не****висувними шухлядами* (17, с. 2), *шафа із заскленим фасадом* (8, с. 146) – *шафа із* ***не****заскленим фасадом* (8, с. 146), *регульовані ніжки стільця* (4, с. 5) – ***не****регульовані ніжки стільця* (4, с. 5).

Крім спільнокореневої антонімії, яку базовано на протиставленні префіксів, у меблевій лексиці наявні також антонімічні пари із семантично протилежними компонентами

складних слів з однаковими другими основами, наприклад, у словосполученнях з атрибутивним компонентом, що являє собою складний прикметник з кількісним значенням: ***одно****секційний комплект меблів* (8, с. 115) – ***багато****секційний комплект меблів* (8, с. 115).

В антонімічні відношення в межах системи вступають лексеми, протилежність яких виявляється лише в спеціальному контексті. Багато назв меблів житлового приміщення – це складені найменування. У цьому разі лексеми, що мотивують значення тих компонентів складеного найменування, які й створюють антонімічні відношення між назвами-словосполученнями, самі антонімами не є. Наприклад, антонімічна пара *одноколірний комплект меблів* (8, с. 245) – *багатоколірний комплект меблів* (8, с. 245) характеризована наявністю спільної семи «колір фарбування» і протилежних специфічних сем: «один колір» (*одноколірний комплект меблів*) – «кілька кольорів» (*багатоколірний комплект меблів*); *однодверна шафа для одягу* (8, с. 82) – *багатодверна шафа для одягу* (8, с. 82) (спільна сема – форма шафи); протилежні специфічні семи «одні двері» – «багато дверей»: *одноярусні антресолі* (18, с. 259) – *багатоярусні антресолі* (18, с. 259); *одноярусна надставка на письмовий стіл* (17, с. 13) – *багатоярусна надставка на письмовий стіл* (17, с. 12); *однотумбовий кухонний стіл* (6, с. 16); – *багатотумбовий кухонний стіл* (6, с. 16); *меблі загального призначення* (7, с. 12) – *меблі вузького призначення* (7, с. 12); *проста форма меблів* (8, с. 2) – *креативна (інноваційна) форма меблів* (8, с. 2); *засклений фасад шафи для посуду* (8, с. 258) – *відкритий фасад шафи для посуду* (8, с. 258); *обідній стіл із глянцевою поверхнею* (8, с. 54) – *обідній стіл з матовою поверхнею* (8, с. 95) – *обідній стіл з полірованою поверхнею* (8, с. 98); *гладка поверхня стільниці* (8, с. 86) – *різьблена поверхня стільниці* (8, с. 87); *стілець з м'яким сидінням* (7, с. 5) – *стілець з жорстким сидінням* (7, с. 5); *штучна оббивка крісла* (8, с. 52) – *натуральна оббивка крісла* (8, с. 52).

Показовим є те, що та сама складена назва вступає в антонімічні відношення з іншими меблевими назвами залежно

від того, за якою ознакою вони контрастують: *меблі ручної роботи* (8, с. 2) – *меблі серійного виробництва* (8, с. 2); *дизайнерські меблі* (8, с. 2) – *меблі серійного виробництва* (8, с. 2); *ексклюзивні меблі* (8, с. 2) – *меблі серійного виробництва* (8, с. 2); *елітні меблі* (8, с. 2) – *меблі серійного виробництва* (8, с. 2).

Отже, для сучасної української меблевої лексики характерна наявність певного шару найменувань, пов'язаних антонімічними відношеннями. Проведене дослідження доводить, що антоніми в системі меблевих назв у семантичному та формально-структурному планах мають ті самі кваліфікаційні ознаки, що й загальномовні антоніми. Водночас вираження антонімічних відношень у тематичній групі назв меблів відзначено деякою специфікою – наявністю спільнокореневих антонімів з протилежними за значенням префіксами. Найрегулярнішим засобом вираження антонімічних відношень у назвах меблів житлового приміщення є утворення комплементарних антонімів-словосполучень з означальними компонентами, мотивованими загальнолексичними антонімами.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні процесів семантичного словотворення меблевих назв в сучасній українській мові.

Бібліографічні посилання

1. **Бобух Н. М.** Лексичні опозиції в поетичному словнику Ганни Чубач. *Український смисл* : наук. зб. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. С. 95–103.
2. **Голікова Н. С.** Семантика контекстуальних антонімів у мові прози П. Загребельного. *Український смисл* : наук. зб. Дніпропетровськ : Ліра, 2015. С. 155–164.
3. **Кучеренко О.** Антонімія в сучасній українській пожежно-технічній терміносистемі. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія. «Проблеми української термінології»*. 2002. № 453. С. 425–428.
4. **Лисиченко Л. А.** Антоніми в сучасній українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1976. № 1. С. 26–33.

5. **Новиков Л. А.** Антонимия в русском языке (семантический анализ противоположности в лексике). Москва : МГУ, 1973. 290 с.
6. **Новиков Л. А.** Семантика русского языка. Москва : Высшая школа,1982. 271 с.
7. **Полюга Л. М.** Повний словник антонімів української мови. Київ : Довіра, 2006. С. 9–25.
8. **Процик М.** Антонімічні відношення в українській видавничій термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Серія «Проблеми української термінології»*. 2006. № 559. С. 293–295.
9. **Романова О. О.** Антонімічні відношення в українській швацькій термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2012. № 733. С. 107–109.
10. **Тараненко К. В.** Прагмалінгвістичний аналіз антонімів у поезії Сергія Жадана. *Мова і культура*. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2013. Вип. 16. Т. I (163). С. 224–229.
11. **Тараненко О. О.** Розвиток антонімічних відношень у багатозначних словах. *Українська мова і література в школі*. 1977. № 1. С. 32–39.
12. **Южакова О.** Антонімічні відношення у науково-технічному тексті (на матеріалі термінології холодильної техніки). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2006. № 559. С. 141–148.

Джерела фактичного матеріалу

1. **Білоруські** екомеблі. URL : http:// belmebel.com.ua. (дата звернення: 30.11.2018).
2. **Державна** митна служба України. Пояснення до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності. Київ : Державна митна служба України, 2004. Т. 4. Розд. XVI – XXI, групи 85–97. С. 258–260.
3. **Дніпропетровська** меблева фабрика «Модуль люкс». URL : http:/ www.modullux.dp.ua. (дата звернення: 30.11.2018).

4. **Інтернет-магазин** товарів для дому та офісу. URL : http://www.divani.com.ua/textile. (дата звернення: 30.11.2018).
5. **Матрас** – усім! Матраси, каркаси, ліжка. URL : ttp://matras-vsim.com.ua/ kontakty. (дата звернення: 30.11.2018).
6. **Мебельная** страна. URL : http: // www.Mebelnaya-strana.com. (дата звернення: 30.11.2018).
7. **Меблів** дім. URL : http: // www.meblivdim.com. (дата звернення: 30.11.2018).
8. **Меблі** всіх поколінь : каталог меблів, 2007 – 2011. URL : http: // www.brwkiev.com.ua. (дата звернення: 30.11.2018).
9. **Меблі** «Лівс». URL : http://www.livs.com.ua. (дата звернення: 28.11.2018).
10. **М'які** меблі «Aristo». URL : http: //www. aristo.com.ua. (дата звернення: 30.11.2018).
11. **М'які** меблі. Blest. URL : http: //www.blest.ua. (дата звернення: 12.11.2018).
12. **М'які** меблі: що всередині? URL : http://vakyla.com.ua/m-39-yaki-mebli-shho-vseredini. (дата звернення: 29.11.2018).
13. **ООО «Балі-меблі»**. Calamus Rotan. URL : http:// www.bali.com.ua. (дата звернення: 30.11.2018).
14. **ООО «Гербор-холдинг»**. URL : http://www.gerbor.com.ua/ (дата звернення: 22.11.2018).
15. **ООО «Пульс»**. URL : http: //www.impuls.dn.ua/ (дата звернення: 29.11.2018).
16. **Практичний** журнал про меблі «Диван». URL : http:// www.divan.com.ua. (дата звернення: 30.11.2018).
17. **Стол** и стул. Всеукраїнська мережа магазинів. URL : http: // www.stol-i-stul.com.ua. (дата звернення: 28.11.2018).
18. **Українська** класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності: довідник : у 2 т. Львів : НІ «Леонорм», 2001. Т. 2. С. 257– 259.